

Логвінова М.В. Таємниця усиновлення та її гарантії// Проблеми захисту особистих немайнових прав фізичної особи: Матер. всеукр. наук.-практ. конфер. (6 жовтня 2006 року м. Івано-Франківськ). – м. Івано-Франківськ: ВОНР ТА РВД ПАЇ ЛьвДУВС, 2006. – С.82-90.

Логвінова Марія Володимирівна
кандидат юридичних наук,
доцент Прикарпатського юридичного інституту
Львівського державного університету внутрішніх справ

ТАЄМНИЦЯ УСИНОВЛЕННЯ ТА ЇЇ ГАРАНТІЇ

З огляду на положення ст. 301 Цивільного кодексу України (далі – ЦК)[1] національне законодавство до порушення особистих прав, що не підлягають відновленню, відносить порушення таємниці усиновлення. Недопущення порушення особистих прав як усиновлювача, так і усиновленої особи, здійснюється шляхом забезпечення таємниці усиновлення.¹

Проте останнім часом в наукових колах все частіше постає питання про доцільність забезпечення таємниці усиновлення з огляду на той факт, що її розголошення призводить до непорозумінь між усиновлювачем і усиновленим. При цьому в якості обґрунтування позиції щодо недоцільності збереження таємниці усиновлення застосовують положення ст. 7 Конвенції про права дитини [2], яка зазначає, що дитина з моменту народження має право знати своїх батьків. Виходячи із зазначеного, існування таємниці усиновлення в національному законодавстві порушує міжнародну правову норму. Але рідко хто звертає увагу у зазначеній статті на словосполучення “**наскільки це можливо**” (виділено Л. М.). Тоді повний зміст норми Конвенції – „дитина... з моменту народження має..., наскільки це можливо, право знати своїх батьків” –

¹ З аналізу ст.ст.226, 227, 228 СК України вбачається, що дія таємниці усиновлення поширюється на випадки усиновлення неповнолітніх, скоріш за все малолітніх, дітей. Процедура усиновлення повнолітніх осіб не передбачає умов дотримання правил щодо приховування факту усиновлення та забезпечення таємниці усиновлення.

дозволяє існування інституту таємниці усиновлення. Крім того, слід наголосити, що бажання дитини одержати інформацію про своє походження не завжди може реалізуватися, оскільки досить часто проти розкриття такої інформації виступають кровні батьки дитини.

На позиціях збереження таємниці усиновлення виступають такі країни як: Аргентина, Болгарія (при повному усиновленні), Іспанія, Литва, Польща, Російська Федерація, Хорватія. Проте, не дивлячись на те, що більшість країн законодавчо врегульовують питання щодо таємниці усиновлення, законодавство ряду країн, наприклад, Королівства Бельгії, не містить жодної вказівки щодо зазначеного інституту. [3]

В даному контексті слід наголосити й на тому, що жодна норма ні міжнародного, ні національного законодавства не зобов'язує усиновлювачів зберігати таємницю усиновлення. Так, положенням ч.3 ст. 301 ЦК закріплено **право** кожної фізичної особи на збереження у таємниці обставин свого особистого життя. Дана норма спрацьовує й у випадках усиновлення, коли усиновлювачі прагнуть зберегти цей факт свого особистого життя в таємниці від інших. Зрештою, більшість усиновлювачів не використовують право на збереження таємниці усиновлення, оскільки не вважають за потрібне приховувати ці відомості від дитини. Якщо усиновлювач вважає, що запровадження в сім'ї родинних відносин, заснованих на довірі та повазі, можливе тільки коли дитина буде знати правду про своє походження, то закон їм в цьому не перешкоджає. В ряді випадків усиновлення взагалі не є таємницею для дитини, вона пам'ятає своїх батьків, розуміє значення усиновлення. Зрештою, ст. 218 Сімейного кодексу України (далі – СК) [4] вимагає одержання від дитини згоди на її усиновлення, яка дається у формі, що відповідає її вікові.

Отже, панує думка, що під таємницею усиновлення розуміють збереження її від самої дитини. Відомо дитині про усиновлення — таємниці більше не існує. Проте не тільки усиновлювачам, але й дітям небажано, щоб про усиновлення стало відомо стороннім особам, оскільки розголошення цього

факту може викликати в якійсь мірі зміну ставлення до дитини, вплинути на її поведінку тощо.

Саме ці міркування, як видається, і були покладені в основу ст. 226 СК, яка чітко визначає, що право на таємницю усиновлення має як усиновлювач, так і усиновлена дитина.

Право на таємницю усиновлення виникає у особи, яка бажає усиновити дитину, з моменту взяття її на облік як кандидата в усиновлювачі. При цьому право на таємницю усиновлення в особи, яка бажає усиновити дитину, зберігається: 1) впродовж усього періоду перебування її на обліку, а також впродовж часу, необхідного для пошуку дитини та знайомства з нею; 2) впродовж розгляду та вирішення судом справи про усиновлення. При цьому в заяві про усиновлення громадянин України повинен вказати вимогу щодо додержання таємниці усиновлення. Це, в свою чергу, з огляду на положення ст. 6 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) [5], впливає на порядок розгляду судом справи. Тобто з метою забезпечення таємниці усиновлення законом допускається закритий судовий розгляд справи; 3) після набрання чинності рішення суду про усиновлення як до, так і після досягнення усиновленою дитиною повноліття. [6, С.377] Тобто досягнення усиновленою дитиною повноліття чи будь-яка інша обставина не припиняє таємниці усиновлення.

Право на таємницю усиновлення має і усиновлена дитина (ч.2 ст. 226 СК). Проте згідно з ч.2 ст. 301 ЦК фізична особа сама визначає своє особисте життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб. З огляду на це положення, ч.3 ст. 226 СК наголошує, що особа, яка була усиновлена, має право після досягнення нею 14 років на одержання інформації щодо свого усиновлення.

З огляду на вищезазначену ліберальну новацію СК, у випадку усиновлення постають наступні питання: по-перше, що слід розуміти під словосполученням „одержання інформації щодо свого усиновлення”; по-друге, чи доцільним є надання дозволу на одержання інформації щодо усиновлення 14-річній особі; по-третє, яким чином буде надаватись така інформація, якщо

усиновлювачі скористувалися усіма засобами забезпечення таємниці усиновлення, а особи, яким у зв'язку з виконанням службових обов'язків доступна інформація щодо усиновлення, зобов'язані не розголошувати її під загрозою настання відповідальності.

Щодо першого питання, на сьогодні нерозкритими в законодавстві залишаються термін „інформація” та процедура надання цієї інформації, тобто постає необхідність з'ясування питання, хто має право надати усиновленій особі, яка досягла 14 років, інформацію про її усиновлення.

Закон України від 02.10.1992 р. „Про інформацію” [7] в ст. 1 зазначає, що під інформацією розуміється документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі. При цьому Закон виокремлює поняття інформації про особу. Так, згідно ст. 23 Закону інформація про особу – це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про особу. Основними даними про особу (персональними даними) є: національність, освіта, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження.

Отже, якщо розглядати **право на одержання інформації щодо усиновлення як одержання відомостей про усиновлення** (виділено Л.М.), то згідно ст. 228 СК це буде означати одержання відомостей від осіб, яким у зв'язку з виконанням службових обов'язків доступна інформація щодо усиновлення, що в свою чергу, за наявності факту вжиття заходів щодо забезпечення таємниці усиновлення з боку усиновлювача, є злочином. Якщо ж розглядати **право на одержання інформації про усиновлення як повідомлення щодо факту усиновлення** (виділено Л.М.), то ч.3 ст. 226 СК потребує нового формулювання. Так, ця норма звучала б наступним чином: „особа, яка була усиновлена, має право після досягнення нею 14 років дізнатися від усиновлювача, що вона є усиновленою”.

Та оскільки законодавець акцентує увагу на тому, що усиновлена особа має право на одержання інформації, то це спонукає на думку, що відомості про усиновлення усиновлена особа може отримати не тільки від усиновлювача, а й

від інших осіб, зокрема й від посадових осіб, яким у зв'язку з виконанням службових обов'язків доступна інформація щодо усиновлення, що в свою чергу суперечить ст. 228 СК.

Щодо другого питання, то на наш погляд, вікова категорія – 14 років потребує свого збільшення. В даних випадках доцільно підвищити віковий ценз до досягнення усиновленою особою повноліття. До речі, така пропозиція в науковій літературі знаходить свою підтримку. Так, на думку М.Малеїної, усиновлена особа має право знати істину про своє походження, батьків, справжнє ім'я тощо після досягнення повноліття. [8, С.85-87] І така точка зору заслуговує на підтримку, оскільки спрямована на збереження індивідуальності особистості та поваги до її прав.

Повноліття цілком реальний вік, з настанням якого фізична особа вважається повністю дієздатною і такою, яка розуміє значення усього того, що відбувається навколо неї. До речі, ч.3 ст. 141 Закону про сім'ю Республіки Хорватія 1999 року [9] передбачає можливість доступу до документів справи про усиновлення повнолітнього усиновленого. Неповнолітній усиновленій особі центр соціальної допомоги дозволяє доступ до документів справи, якщо встановить, що це в її інтересах (ч.4 ст. 141 Закону про сім'ю). А ось згідно з положенням польського Kodeks Rodzinny i Opiekunczy (Кодекс Сімейний і Опікунський) 1964 року [10] усиновленій дитині, навіть після досягнення повноліття, не дозволяється бачити своє попереднє свідоцтво про народження, не зважаючи на те, що усиновлювачі повідомили дитину про її усиновлення.

Вбачається, що вік, з настанням якого усиновлена особа може отримати інформацію щодо свого усиновлення може становити 16 років. В обґрунтування цієї позиції закладено положення ч.2 ст. 34 ЦК (ч.1 ст. 22, ч.2 ст.23 СК) та ст. 35 ЦК, якими визначені підстави надання повної цивільної дієздатності (так званої емансипації).

Таким чином, виходячи із вищенаведеного, **пропонуємо ч.3 ст. 226 СК викласти в наступній редакції: „Особа, яка була усиновлена, має право після досягнення нею повноліття або у разі набуття нею повної цивільної**

дієздатності до досягнення повноліття на одержання інформації щодо свого усиновлення”.

Проте актуальним залишається питання щодо процедури отримання усиновленою особою інформації про її усиновлення. Згідно з ч.2 ст. 228 СК відомості про усиновлення видаються судом лише за згодою усиновлювача, а в разі його смерті – за згодою органу опіки та піклування. Проте одразу слід наголосити, що вимога закону щодо надання судом даних про усиновлення дитини лише за згодою усиновлювача не поширюється на випадки, коли такі відомості потрібні правоохоронним органам (органам прокуратури, Міністерства внутрішніх справ України), судом у зв'язку з цивільною чи кримінальною справою, яка є у їх провадженні. При цьому посадові особи органів прокуратури, МВС України, судів та інших правоохоронних органів, які у зв'язку з виконанням службових обов'язків, зобов'язані не розголошувати її. Тобто оголошення довідок, допит осіб за фактом усиновлення може мати місце у виняткових випадках, коли це необхідно для всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи, і обов'язково у закритому судовому засіданні (ч.3 ст. 6 ЦПК, ч.2 ст. 20 КПК).

Дозвіл усиновлювача є свого роду дозволом на розкриття таємниці усиновлення особами, яким у зв'язку з виконанням службових обов'язків доступна інформація щодо усиновлення. Адже навіть якщо факт усиновлення для самої дитини не є таємницею, але згода усиновлювача на надання судом відомостей про усиновлення дитини відсутня, зазначені особи не мають права розголошувати інформацію щодо усиновлення. Цей обов'язок службових осіб безпосередньо впливає зі змісту ст. 32 Конституції України про те, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя.

Отже, якщо згоди усиновлювача на розкриття таємниці усиновлення нема, а усиновлена особа в силу ч.3 ст. 226 СК має право на одержання інформації про своє усиновлення, то маємо ситуацію, коли законодавець передбачив право, не закріпивши його обов'язком. Право усиновленої особи на одержання інформації щодо свого усиновлення залишилось незабезпеченим,

оскільки відсутній механізм надання такої інформації. Правовий аналіз норм ст.226 та ст. 228 СК переконує, що право усиновленої особи на одержання інформації про усиновлення залежить від бажання (волевиявлення) усиновлювача. Проте така ситуація є неприпустимою. Тому на сьогодні законодавцю необхідно чітко визначити процедуру одержання інформації усиновленою особою щодо свого усиновлення.

Разом з тим ст. 227 СК передбачає право усиновлювача на приховування факту усиновлення від дитини, якщо розкриття таємниці усиновлення може завдати шкоди її інтересам. Крім того, усиновлювач має право вимагати не розголошення цієї інформації особами, яким стало відомо про неї як до, так і після досягнення дитиною повноліття. Тобто законодавець стоїть на позиціях збереження таємниці усиновлення і спрямовує правові норми на її забезпечення.

Зміст ч.3 ст. 227 СК свідчить про те, що обов'язок вжиття заходів по забезпеченню таємниці усиновлення від усиновленої дитини покладений законом на службових осіб при виявленні ними згоди 7-річної дитини на її усиновлення. Обов'язок посадових осіб, яким у зв'язку з виконанням службових обов'язків доступна інформація щодо усиновлення полягає в її не розголошенні (ч.1 ст. 228 СК). При цьому предметом таємниці усиновлення є будь-які відомості про усиновлення, тобто розкриття самого факту усиновлення, справжнього ім'я дитини, місце її народження, зазначення прізвища та інших даних про "рідних" батьків. Розголошення таємниці можливе шляхом повідомлення інформації як самому усиновленому, так і третім особам, в усній чи письмовій (фіксованій) формі.

Відповідно до ч.4 ст. 228 СК особи, які розголосили таємницю усиновлення несуть відповідальність, встановлену законом. Зокрема, ст. 168 Кримінального кодексу України передбачає такий склад злочину, як розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновлювача (удочерителя). Окрім кримінальної відповідальності, винні у розголошенні таємниці усиновлення особи, можуть зазнавати заходів цивільно-правової

відповідальності. Згідно з п.6 ч.2 ст. 18 СК одним із способів захисту сімейних прав та інтересів є відшкодування матеріальної та моральної шкоди, якщо це передбачено СК. Вважаємо, що з огляду на положення п.6 ч.2 ст. 18 СК доцільним є закріплення в СК положення щодо майнової відповідальності осіб, які порушили таємницю усиновлення, чим завдали усиновлювачу чи усиновленому моральної та майнової шкоди. Тому **ч. 4 ст. 228 СК пропонуємо викласти в новій редакції наступного змісту: “Особи, які розголосили таємницю усиновлення, несуть цивільно-правову, кримінальну відповідальність відповідно до законодавства України”.**

Таємниця усиновлення забезпечується також відповідно до статей 229-231 СК (ч.3 ст. 228 СК). Згідно ст. 229 СК усиновлювач має право бути записаним матір'ю, батьком дитини. Ч.1 ст. 229 СК наголошує, що особа, яка подала заяву про усиновлення, може виявити бажання бути записаною у Книзі реєстрації народжень матір'ю, батьком дитини (повнолітньої особи). Вирішення питання про те, чи слід в кожному окремому випадку робити такий запис, залежить від позиції суду, який повинен при розгляді цього питання виходити з інтересів дитини. Доцільним буде застосування судом положення ч.1 ст. 229 СК переважно в тих випадках, коли усиновлення дитини відбувається в ранньому дитячому віці.

Для забезпечення таємниці усиновлення законом передбачена можливість зміни місця народження усиновленої дитини та дати її народження, але не більше як на 6 місяців. Про зміну місця та дати народження дитини повинно бути зазначено в рішенні суду про усиновлення (ст. 230 СК). Проте суд у рішенні про усиновлення може відмовити усиновлювачу в задоволенні прохання про зміну відомостей про місце та дату народження, якщо в процесі розгляду заяви про усиновлення встановить, що це не відповідає інтересам дитини.

На забезпечення таємниці усиновлення спрямована норма закону, що передбачена ст. 231 СК. Так, якщо усиновлювачами є одночасно жінка та чоловік і якщо вони записуються батьками дитини, відповідно змінюються

прізвище та по батькові дитини. Тобто на прохання усиновлювачів у рішенні про усиновлення повинно бути зазначено, що усиновленій особі присвоюється прізвище усиновлювача та по батькові за його іменем. При цьому якщо усиновлювачем є жінка, по батькові присвоюється за її вказівкою.

Проте в житті може мати місце ситуація, коли усиновлювачі-подружжя носять різні прізвища. Адже згідно з ч. 1 ст. 35 СК наречені мають право обрати прізвище одного з них як спільне прізвище подружжя або надалі іменуватися дошлюбними прізвищами. Однак в ст. 231 СК цей момент не знайшов свого відображення. Тому пропонуємо **ч. 1 ст. 231 СК викласти в новій редакції наступного змісту: “На прохання усиновлювачів дитині присвоюється прізвище усиновлювачів і зазначені ними ім’я та по батькові. Якщо усиновлювачі мають різні прізвища, за домовленістю між усиновлювачами присвоюється прізвище одного з них”.**

За бажанням усиновлювача може бути змінено й ім’я дитини. При цьому згідно з п.2 ч.1 ст. 231 СК для зміни ім’я усиновленої дитини необхідна її згода.

Якщо усиновляється повнолітня особа, її прізвище, ім’я та по батькові можуть бути змінені у зв’язку з усиновленням за заявою усиновлювача та усиновленої особи (ч.3 ст. 231 СК).

На підставі рішення суду про усиновлення в актовий запис про народження дитини (повнолітньої особи) державний орган РАЦСу вносить відповідні зміни та видає нове Свідоцтво про народження з врахуванням цих змін.

Свідоцтво про народження, видане раніше, анулюється.

Отже, право на таємницю усиновлення, заходи щодо забезпечення таємниці усиновлення, передбачені законодавством насамперед в інтересах усиновлювача та усиновленої дитини. Проте ч.1 ст. 285 СК містить виняток із загального правила, закріпленого ст.ст. 226-231 СК. Так, усиновлення не є таємницею, якщо в державі, в якій усиновлювач постійно проживає і в яку повинна переїхати дитина, усиновлення здійснюється без дотримання цієї таємниці.

В ч.2 ст. 285 СК міститься обмеження права на таємницю усиновлення дитини, яка є громадянином України, особою, яка також є громадянином держави, з якою Україна не має укладеного договору про надання правової допомоги, але тільки за умови, що такий усиновлювач в Україні не має постійного місця проживання.

Таким чином, право на таємницю усиновлення поширюється на: 1) усиновлювачів-громадян держави, з якою Україна уклала договір про надання правової допомоги, і якщо у державі, в якій усиновлювачі постійно проживають і в яку має переїхати дитина, усиновлення є таємним; 2) усиновлювачів-громадян держави, з якою Україна уклала договір про надання правової допомоги, і якщо ці особи постійно проживають в Україні.

Проте, говорячи про забезпечення таємниці усиновлення усиновлювачів-іноземців, необхідно звернути увагу на те, що згідно ст. 230 СК одним із способів забезпечення таємниці усиновлення є право усиновлювача на зміну відомостей про місце народження та дату народження дитини. При цьому згідно п.29 Порядку ведення обліку дітей, які можуть бути усиновлені, осіб, які бажають усиновити дитину, та здійснення нагляду за дотриманням прав дітей після усиновлення, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2003 року №1377 [11] відповідна консульська установа чи дипломатичне представництво України за дорученням МЗС України зобов'язується вести облік дітей, які усиновлені іноземцями і проживають за межами України та здійснювати нагляд за дотриманням їхніх прав до досягнення ними 18-річного віку. Оскільки в разі усиновлення дитини-громадянина України іноземцем та зміни усиновлювачем дати та місця народження цієї дитини практично стане неможливим здійснення контролю за умовами проживання цієї дитини в сім'ї усиновлювача, тому право на зміну дати та місця народження дитини необхідно закріпити лише за усиновлювачами-громадянами України. Таким чином, пропонуємо **ч. 1 ст. 230 СК викласти наступним чином: „Особа-громадянин України, яка подала заяву про усиновлення, може виявити бажання змінити відомості про місце народження та дату народження дитини.”**

Література

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. – К.: Атіка, 2003.
2. Лозовий Я. П., Хомік Л.В. Права дітей та юнацтва. – К.: Видавничий дім “ДЕМІД”, 1999.
3. Щодо законодавства Бельгії, яким регулюється питання усиновлення дітей-громадян інших країн // Лист Посольства України в Королівстві Бельгія від 3 лютого 2003 року № 6122/7 – 500 – 139.
4. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. – К.: Атіка, 2002.
5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року // Голос України. – 18 травня 2004 року. - №89.
6. Научно-практический комментарий Семейного кодекса Украины / Под ред. Ю. С. Червоного. – К.: Истина, 2003.
7. Закон України „Про інформацію” від 2 жовтня 1992 року // ВВР. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
8. Малейна М. Н. Защита личных неимущественных прав советских граждан: Пособие для слушателей народных университетов. – М.: Знание, 1991.
9. Довідка щодо чинного законодавства Республіки Хорватія у сфері усиновлення // Лист Посольства України в Республіці Хорватія № 61312/КВ/71-020-021 від 3 лютого 2003 року.
10. Закон „Про зміну закону „Кодекс сімейний і опікунський” від 26 травня 1995 року // Щоденник законів. – 1995. – № 83. – Поз.417.
11. Порядок ведення обліку дітей, які можуть бути усиновлені, осіб, які бажають усиновити дитину, та здійснення нагляду за дотриманням прав дітей після усиновлення, затв. постановою КМУ від 28 серпня 2003 року №1377// Урядовий кур’єр. – 9 вересня 2003 року. – № 167. – С.10.